

**ERKIN SAMANDARNING “DARYOSINI YO‘QOTGAN QIRG‘OQ” ROMANIDA
TABIATNING INSON RUHIYATIGA TA’SIRI TALQINI****Samandarova Nigora Erkinovna,**

Urganch RANCH texnologiya universiteti v.b.dotsenti

E-mail: snigorasnigora@gmail.comDOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18451283>

Annotatsiya. Ushbu maqola Erkin Samandarning "Daryosini yo‘qotgan qirg‘oq" romanida inson va tabiat o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni badiiy talqin etishga bag‘ishlangan. Maqolada ekologik muammolar, tabiatning go‘zalligi va uning inson ruhiyatiga ta’siri tahlil qilinadi. Samandarning asarida tabiatning yo‘qolishi va uning oqibatlari, shuningdek, insonning tabiatga bo‘lgan mas’uliyati haqida fikrlar keltiriladi. Tadqiqot natijalari asarning badiiy va ekologik ahamiyatini ochib beradi.

Kalit so‘zlar: inson va tabiat, ekologik muammolar, badiiy talqin, tabiat go‘zalligi, ekologik mas’uliyat.

Аннотация. В данной статье рассматривается художественная интерпретация сложных отношений между человеком и природой в романе Эркина Самандар “Дарёсини йўқотган қирғоқ”. В статье анализируются экологические проблемы, красота природы и ее влияние на человеческую психику. Обсуждаются утрата природы и ее последствия, а также ответственность человека перед природой. Результаты исследования раскрывают художественную и экологическую значимость произведения.

Ключевые слова: человек и природа, экологические проблемы, художественная интерпретация, красота природы, экологическая ответственность.

Annotation. This article examines the artistic interpretation of the complex relationship between humans and nature in Erkin Samandar's novel "Daryosini yo‘qotgan qirg‘oq" It analyzes ecological issues, the beauty of nature, and its impact on human psychology. The discussion includes the loss of nature and its consequences, as well as human responsibility towards the environment. The research findings reveal the artistic and ecological significance of the work.

Keywords: human and nature, ecological issues, artistic interpretation, beauty of nature, ecological responsibility.

Kirish. Erkin Samandar o‘zining badiiy ijodi bilan o‘zbek adabiyotida muhim o‘rin egallaydi. Uning asarlari nafaqat zamonaviy hayotning murakkabliklarini aks ettiradi, balki inson va tabiat o‘rtasidagi munosabatlarni chuqur tahlil qiladi. “Daryosini yo‘qotgan qirg‘oq” romani, ayniqsa, ekologik muammolarni badiiy talqin etishdagi o‘ziga xosligi bilan ajralib turadi[1]. Ushbu roman Orol dengizining qurishi va uning atrofidagi ekologik fojialarni o‘z ichiga oladi. Muallif bu asar orqali, insonning tabiatga bo‘lgan munosabatini, uning ruhiyati va tabiat manzaralari o‘rtasidagi bog‘liqlikni chuqur yoritadi. Inson va tabiat munosabati badiiy adabiyotda ekologik yo‘nalishlardan biri sifatida muhim ahamiyatga ega. Bu munosabatlar ko‘pincha insonning tabiatga bo‘lgan munosabati, uning o‘zgarishi va tabiatning inson hayotidagi o‘rni bilan bog‘liq. E.Samandarning romanida Orol fojiasi va suv muammosi, inson kechinmalari kabi dolzarb ekologik masalalarni o‘z ichiga olganligi sababli, asardagi muammolar bugungi kunda ham dolzarb va muhimdir.

Adabiyotlar tahlili. Yozuvchining asarlari, undagi ekologik va ma'naviy tanazzullar, tabiat va inson munosabatlari haqida Kishin Khajiboyev "Daryosini yo'qotgan qirg'oq" romanida inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni tahlil qilgan. Uning tadqiqoti asar ichidagi realistik va naturalistik elementlarni o'rganishga qaratilgan. U asarda tabiatning tasvirlanishi va inson ruhiyatiga ta'sirini ko'rib chiqadi. Yoqubjon Xo'jamberdiyev, Sarvar Otajonovlar yozuvchi asarlarida folklor an'analari va ularning badiiy ifodasi haqida ilmiy tahlillar olib borishgan. Ularning tadqiqotlari asarning ekologik, madaniy va badiiy kontekstini o'rganishga qaratilgan bo'lib, bu asarni yanada kengroq nuqtai nazardan tahlil qilish imkonini beradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda matnlararo tahlil, konseptual tahlil, qiyosiy adabiyotshunoslik usullari qo'llaniladi. Matnlararo tahlil orqali E.Samandarning asaridagi tabiat va inson munosabatlari o'rganiladi. Ekokritik yondashuv, inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni ekologik nuqtai nazardan tahlil qilish imkonini beradi. Qiyosiy adabiyotshunoslik usuli orqali esa, yozuvchining yondashuvini boshqa mualliflarning asarlari bilan solishtirish amalga oshiriladi.

Mazkur tadqiqot kompleks va ko'p qatlamli metodologik yondashuv asosida olib borildi. Asosiy e'tibor romanda tabiat obrazlarining inson ruhiyati bilan bog'liq holda qanday badiiy va semantik funksiyalarni bajarishini aniqlashga qaratildi. Shu maqsadda adabiyotshunoslikning zamonaviy nazariy yutuqlariga tayangan holda bir nechta o'zaro bog'liq metodlardan foydalanildi[2].

Tahlillar va natijalar. Erkin Samandarning "Daryosini yo'qotgan qirg'oq" romanida tabiat tasviri mustaqil estetik hodisa sifatida emas, balki inson ruhiy holatini ifodalovchi murakkab badiiy mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Muallif tabiatni statik fon tarzida emas, balki qahramonlar ichki dunyosi bilan uzviy aloqada bo'lgan dinamik tizim sifatida tasvirlaydi. Shu jihatdan romandagi har bir tabiiy detal — suv, qirg'oq, cho'l, shamol, chang — psixologik va ramziy ma'noga ega.

Asarda daryoning yo'qolishi markaziy semantik hodisa bo'lib, u faqat ekologik muammo emas, balki inson hayotidagi ma'naviy uzilish, tarixiy xotiraning yemirilishi va ruhiy tayanchning yo'qolishini anglatadi. Daryo obrazi hayot manbai, davomiylik va tabiiy muvozanat timsoli sifatida talqin qilinadi. Uning qurishi esa insonning tabiat bilan uyg'un yashash qobiliyatini yo'qotganini ko'rsatadi. Natijada tabiatdagi inqiroz inson ruhiyatidagi bo'shliq bilan parallel tarzda rivojlanadi.

Romanda qirg'oq obrazi ham alohida badiiy yuklama kasb etadi. Qirg'oq odatda barqarorlik, tayanch va chegarani bildirsa, daryosiz qolgan qirg'oq ma'nosiz, funksiyasiz va yolg'iz makonga aylanadi. Bu holat qahramonlarning ichki kechinmalari bilan uyg'un holda tasvirlanadi: ular o'z hayotiy maqsadlari, e'tiqodlari va axloqiy mezonlarini yo'qotgan shaxslar sifatida gavdalanadi. Muallif shu orqali tabiatdagi izdan chiqish insonning o'zligidan begonalashuviga olib kelishini badiiy asosda isbotlaydi.

Tabiat manzaralarining psixologik funksiyasi ayniqsa qahramonlarning ichki monologlarida yaqqol namoyon bo'ladi. Quruq va suvsiz manzaralar inson ongida umidsizlik, befarqlik va ruhiy charchoq hissini kuchaytiradi. Bu jarayon romanda bosqichma-bosqich tasvirlanib, ekologik fojining inson psixikasiga ta'siri izchil ochib beriladi. Muallif tabiatni inson ruhiyatining ko'zgusi sifatida qo'llab, tashqi vayronagarchilikni ichki inqiroz bilan bog'laydi.

Asarda suvning yo'qolishi faqat moddiy resursning kamayishi emas, balki axloqiy va ma'naviy qadriyatlarning so'nishi sifatida ham talqin qilinadi. Suv hayotning ramzi bo'lgani kabi, insoniy mehr, mas'uliyat va kelajakka ishonchning timsoli hamdir. Uning yo'qligi esa befarqlik, manfaatparastlik va ekologik ongning sustligi oqibati sifatida ko'rsatiladi. Bu holat romanda insonning tabiatga nisbatan noto'g'ri munosabati oxir-oqibat o'zining ruhiy tanazzuliga olib kelishini anglatadi.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, roman strukturasi tabiat va inson munosabatlari sabab-oqibat tizimi asosida qurilgan. Insonning tabiatga qilgan zo'ravonligi tabiatning javob reaksiyasi sifatida emas, balki insonning o'z ichki dunyosida yuzaga kelgan bo'shliq orqali aks etadi. Muallif ekologik muammoni tashqi falokat sifatida emas, balki inson tafakkuridagi noto'g'ri ustuvorliklar natijasi sifatida talqin qiladi.

Shuningdek, romanda tabiat tasvirlari vaqt va makon kategoriyalari bilan ham chambarchas bog'langan. O'tmishdagi suvli, barhayot manzaralar hozirgi quruq va vayron muhit bilan qiyoslanib, vaqt o'tishi bilan inson ongida yuz bergan o'zgarishlar ochib beriladi. Bu qarama-qarshiliklar badiiy xotira vositasi sifatida ishlatilib, ekologik fojining tarixiy ildizlariga ishora qiladi.

Umuman olganda, tahlillar shuni tasdiqlaydiki, "Daryosini yo'qotgan qirg'oq" romanida tabiat inson ruhiyati uchun tashqi omil emas, balki ichki holatni shakllantiruvchi va ochib beruvchi asosiy badiiy komponent hisoblanadi. Muallif tabiatni "sukutdagi qahramon" darajasiga ko'tarib, ekologik fojia orqali insonning ma'naviy inqirozini chuqur badiiy asosda yoritishga erishgan.

Muhokama. Erkin Samandarning "Daryosini yo'qotgan qirg'oq" romani ekologik muammolarni tasvirlash bilan cheklanmay, ularni insonning ma'naviy-ruhiy inqirozi bilan chambarchas bog'lab talqin etadi. Asarda tabiatning yemirilishi tashqi falokat sifatida emas, balki inson tafakkuri va axloqiy pozitsiyasidagi buzilishlarning bevosita natijasi sifatida ko'rsatiladi. Bu yondashuv romanni zamonaviy ekologik adabiyotning muhim namunalariidan biriga aylantiradi.

Muhokama jarayonida aniqlanganki, romanda tabiat va inson munosabatlari antagonistik qarama-qarshilik shaklida emas, balki uzviy sabab-oqibat tizimi sifatida qurilgan. Inson tabiatga zarar yetkazarkan, aslida o'zining ruhiy muvozanatini ham izdan chiqaradi. Shu jihatdan asar ekologik muammoni ijtimoiy-siyosiy darajada emas, balki falsafiy va axloqiy muammo sifatida ko'taradi. Bu esa muallifning badiiy konsepsiyasini an'anaviy ekologik nasrdan farqlaydi.

Roman doirasida tabiatning “jazolovchi kuch” sifatida emas, balki insonning beparvoligiga sukut bilan javob beruvchi hodisa sifatida talqin etilishi alohida e’tiborga loyiq. Tabiat jim, lekin chuqur ma’noli “javob” qaytaradi: suv yo‘qoladi, yer hosilsizlanadi, makon o‘z hayotiy quvvatini yo‘qotadi. Bu sukut inson ongida yanada kuchli ruhiy bo‘shliq va iztirobni yuzaga keltiradi. Shu nuqtai nazardan qaralganda, romandagi tabiat obrazi axloqiy o‘lchov vazifasini bajaradi.

Tadqiqot natijalari romanda ekologik muammo individual inson taqdiri orqali umumlashtirilishini ko‘rsatadi. Muallif global fojiani hayqiriq orqali emas, balki oddiy inson ruhiy kechinmalari orqali ochib beradi. Bu usul o‘quvchini ekologik muammo bilan hissiy jihatdan bog‘laydi va badiiy ta’sir kuchini oshiradi. Natijada roman o‘quvchini nafaqat fikrlashga, balki mas’uliyatni his etishga undaydi.

Shuningdek, romanda vaqt va makon kategoriyalarining ekologik mazmun bilan boyitilgani aniqlanadi. O‘tmishdagi suvli, barhayot manzaralar bilan hozirgi quruq va vayron makonning qiyoslanishi ekologik xotira tushunchasini yuzaga chiqaradi. Bu xotira inson ongida yo‘qotilgan qadriyatlar va kechikkan anglash jarayonini faollashtiradi.

Muhokama jarayonida romanning zamonaviy o‘zbek nasridagi o‘rni ham aniqlanadi. “Daryosini yo‘qotgan qirg‘oq” ekologik mavzuni inson ruhiyati bilan integratsiyalagan holda tasvirlagani sababli, o‘zbek adabiyotida ekokritik yondashuvning shakllanishiga muhim hissa qo‘shadi. Asar ekologik ongni shakllantirish bilan birga, adabiyotning tarbiyaviy va ijtimoiy funksiyasini ham faollashtiradi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Erkin Samandarning “Daryosini yo‘qotgan qirg‘oq” romani tabiat va inson o‘rtasidagi munosabatlarni oddiy ekologik muammo doirasidan chiqarib, ularni chuqur psixologik, falsafiy va axloqiy mazmunda talqin etuvchi badiiy asardir. Asarda tabiatning yemirilishi inson ruhiyatidagi inqiroz bilan uzviy bog‘langan.

Muallif ekologik fojiani insonning tabiatga nisbatan beparvoligi va mas’uliyatsizligi natijasi sifatida talqin qilib, tabiatga yetkazilgan zarar oxir-oqibat insonning o‘ziga qaytuvchi fojiaga aylanishini badiiy asosda ko‘rsatadi. Roman strukturasi tabiat obrazlari syujet, qahramonlar ruhiyati, vaqt va makon kategoriyalari bilan uzviy bog‘liq holda ishlatilgan. Tabiat tasvirlari qahramonlarning ichki monologlari va xotira lavhalari bilan uyg‘unlashib, ekologik muammoni individual inson taqdiri orqali umumlashtirish imkonini beradi. Bu esa asarning badiiy ta’sir kuchini oshirib, o‘quvchini ekologik muammolarga nisbatan hissiy va axloqiy munosabat bildirishga undaydi

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, “Daryosini yo‘qotgan qirg‘oq” romani zamonaviy o‘zbek adabiyotida tabiat va inson ruhiyati o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni badiiy jihatdan mukammal aks ettirgan muhim asarlardan biri hisoblanadi. Ushbu tadqiqot romanning ilmiy talqinini chuqurlashtirib, o‘zbek adabiyotshunosligida ekologik va psixologik tahlil yo‘nalishlarini rivojlantirishga muayyan hissa qo‘shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. E. Samandar. Daryosini yo'qotgan qirg'oq. Toshkent: G'.G'ulom, 1988.
2. M. Mahmudov. Zamonaviy o'zbek nasrida badiiy tafakkur va ijtimoiy muammolar. – Toshkent: Fan, 2015.
3. A. Saidov. Inson va tabiat munosabatlarining falsafiy talqini. – Toshkent: Universitet, 2000

